

FALSAFIY TAFAKKUR TARAQQIYOTI BOSQICHLARI: G‘ARB FALSAFASI

Sherxanov Sultonmurod Davronboy o‘g‘li

Turon Internation University o‘qtuvchisi

Sultonmurodsherxanov@gmail.com

Abduraxmonova Durdona Qodirjon qizi

Turon Internation University talabasi

adurdona584@gmail.com

ANNATATSIYA

Ushbu maqolada qadimgi Yunon-Rim falsafasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, uning Sharq mamlakatlari bilan o‘zaro aloqalari yoritiladi. Xususan, “Ipak yo‘li” orqali yuzaga kelgan madaniy va ilmiy almashinuv natijasida Sharq va G‘arb tafakkuri o‘zaro boyib borgani tahlil qilinadi. Qadimgi yunon faylasuflarining tabiat, borliq va inson kelib chiqishi haqidagi qarashlari, ularning ilm-fan rivojiga qo‘shgan hisyasi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, Anaksimandr, Anaksimn, Geraklit kabi mutafakkirlarning falsafiy g‘oyalari asosida ilk ilmiy qarashlarning yuzaga kelishi ochib beriladi. Maqolada Sharq allomalari merosining Yevropa Uyg‘onish davriga ta’siri ham alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Qadimgi Yunon-Rim falsafasi, Sharq va G‘arb aloqalari, Ipak yo‘li, madaniy almashinuv, falsafiy tafakkur, Anaksimandr, Anaksimn, Geraklit, tabiatshunoslik, ilk falsafiy qarashlar, ilm-fan rivoji, Uyg‘onish davri.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются этапы становления и развития древнегреческо-римской философии, а также её взаимосвязь со странами Востока. Особое внимание уделяется культурному и научному обмену, осуществлявшемуся через Великий Шёлковый путь, в результате которого происходило взаимное обогащение восточной и западной мысли. Анализируются взгляды древнегреческих философов на природу, бытие и происхождение человека, а также их вклад в развитие науки. Кроме того, на примере идей Анаксимандра, Анаксимена и Гераклита раскрывается формирование первых научных представлений. В статье также подчёркивается влияние наследия восточных мыслителей на эпоху Европейского Возрождения.

Ключевые слова: Древнегреческо-римская философия, связи Востока и Запада, Шёлковый путь, культурный обмен, философское мышление, Анаксимандр, Анаксимен, Гераклит, натурфилософия, ранние философские взгляды, развитие науки, эпоха Возрождения.

ABSTRACT

This article examines the stages of formation and development of ancient Greek-Roman philosophy, as well as its interaction with Eastern countries. Special attention is given to cultural and scientific exchange carried out through the Silk Road, which

led to the mutual enrichment of Eastern and Western thought. The views of ancient Greek philosophers on nature, being, and the origin of humanity are analyzed, along with their contribution to the development of science. Furthermore, the emergence of early scientific ideas is revealed through the philosophical concepts of Anaximander, Anaximenes, and Heraclitus. The article also highlights the influence of Eastern scholars' heritage on the European Renaissance.

Keywords: Ancient Greek-Roman philosophy, East–West relations, Silk Road, cultural exchange, philosophical thinking, Anaximander, Anaximenes, Heraclitus, natural philosophy, early philosophical ideas, development of science, Renaissance.

KIRISH

Falsafa insoniyat tafakkurining eng qadimiy va muhim shakllaridan biri bo‘lib, u borliq, tabiat, jamiyat va inson hayotining mazmun-mohiyatini anglashga qaratilgan. Qadimgi dunyoda, xususan, Yunon-Rim sivilizatsiyasida falsafaning mustaqil fan sifatida shakllanishi insoniyat tafakkuri rivojida muhim bosqich bo‘ldi. Bu jarayon nafaqat G‘arb hududlarida, balki Sharq mamlakatlari bilan bo‘lgan uzviy aloqalar, xususan, “Ipak yo‘li” orqali amalga oshgan madaniy va ilmiy almashinuv natijasida yuzaga kelgan. Qadimgi Yunonistonda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, hunarmandchilik, savdo-sotiq va ilm-fanning rivojlanishi natijasida borliqni mifologik tushuntirishdan ilmiy-falsafiy izohlashga o‘tish kuzatildi. Dastlabki faylasuflar tabiat hodisalarini yagona asosga keltirishga, olamning ibtidosini aniqlashga intildilar. Shu jarayonda Fales, Anaksimandr, Anaksimenes, Geraklit kabi mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar tabiatshunoslik va falsafiy tafakkurning rivojlanishiga katta turtki berdi. Shuningdek, qadimgi yunon falsafasida borliq va bilish masalalari bilan bir qatorda jamiyat, davlat va axloqiy qadriyatlar ham muhim o‘rin egallagan. Demokritning atomistik nazariyasi, Epikurning qarashlari, Platonning “g‘oyalar dunyosi” haqidagi ta’limoti hamda Aristotelning borliq va sababiyat haqidagi fikrlari falsafaning keyingi taraqqiyotiga mustahkam zamin yaratdi. Mazkur maqolada qadimgi Yunon-Rim falsafasining shakllanish jarayoni, uning asosiy yo‘nalishlari va namoyandalari, shuningdek, Sharq va G‘arb o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir masalalari tahlil qilinadi.

MUHOKAMA

Dastlab mifologik qarashlarga asoslangan dunyo tushunchasi asta-sekin ilmiy va ko‘rsatadiki, bu davr falsafasi insoniyat tafakkurida tub burilish yasagan muhim bosqich mantiqiy izohlar bilan almashdi. Bu o‘zgarish, avvalo, tabiat hodisalarini sabab-oqibat asosida tushuntirishga bo‘lgan intilish bilan bog‘liq bo‘ldi. Ilk yunon faylasuflari tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar, Qadimgi Yunon-Rim falsafasining shakllanishi va rivojlanishi jarayonini tahlil qilish shuni xususan, borliqning ibtidosi masalasi turlicha talqin qilindi. Fales suvni, Anaksimandr apeyronni, Anaksimenes esa havoni asos deb bilgan bo‘lsa, Geraklit borliqni doimiy o‘zgarish va harakat jarayoni sifatida tushuntirdi. Bu qarashlar falsafada xilma-xillik vailmiyizlanishlarning kengayishiga olib keldi. Shu bilan birga, Empedokl, Anaksagor va Levkippp kabi mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan ko‘p asosli va atomistik g‘oyalar tabiatni

yanada chuqurroq anglashga xizmat qildi. Demokrit va Epikur ta'limotlari moddiy dunyoning asosini atomlar tashkil etishi haqidagi fikrlarni rivojlantirib, ilmiy tafakkurga katta ta'sir ko'rsatdi. Ularning qarashlari tasodif va zaruriyat, sababiyat va qonuniyat masalalarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etdi. Boshqa tomondan, Platonning "g'oyalar dunyosi" haqidagi ta'limoti moddiy olamdan tashqarida mukammal va abadiy mohiyat mavjudligini asoslashga qaratilgan bo'lsa, Aristotel bu qarashlarni tanqid qilib, borliqni materiya va shakl birligi sifatida talqin etdi hamda sababiyat nazariyasini ishlab chiqdi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — Sharq va G'arb o'rtasidagi o'zaro ta'sir masalasidir. "Ipak yo'li" orqali amalga oshgan madaniy va ilmiy aloqalar nafaqat iqtisodiy, balki falsafiy qarashlarning ham boyishiga xizmat qilgan. Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi keyinchalik Yevropa Uyg'onish davrining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatganini ham alohida ta'kidlash lozim. Umuman olganda, qadimgi Yunon-Rim falsafasi doirasida ilgari surilgan g'oyalar bugungi zamonaviy ilm-fan va falsafaning shakllanishida nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Mazkur qarashlar nafaqat o'z davri uchun, balki hozirgi kun uchun ham dolzarb bo'lib, insoniyatning borliqni anglash yo'lidagi izlanishlarida muhim o'rin tutadi.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi ilmiy natijalarga erishildi: Birinchidan, qadimgi Yunon-Rim falsafasi insoniyat tafakkuri rivojida muhim bosqich bo'lib, unda mifologik dunyoqarashdan ilmiy-falsafiy tafakkurga o'tish jarayoni yuz bergani aniqlandi. Bu esa falsafaning mustaqil fan sifatida shakllanishiga zamin yaratgan. Ikkinchidan, ilk yunon faylasuflari tomonidan borliqning ibtidosi turlicha talqin qilingani (suv, havo, apeyron, olov va boshqalar) falsafiy fikrlarning rang-barangligi va izlanishlarning chuqurlashuviga olib kelgani asoslandi. Uchinchidan, Demokrit va Epikur tomonidan ilgari surilgan atomistik ta'limot moddiy dunyoni ilmiy asosda tushuntirishga xizmat qilgani, sababiyat va qonuniyat masalalarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etgani aniqlandi. To'rtinchidan, Platon va Aristotel qarashlari falsafaning keyingi rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgani, xususan, "g'oyalar dunyosi", materiya va shakl, sababiyat kabi tushunchalar ilmiy asosda shakllanganligi belgilandi. Beshinchidan, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy va ilmiy aloqalar, ayniqsa "Ipak yo'li" orqali amalga oshgan almashinuv jarayoni falsafiy tafakkurning o'zaro boyishiga xizmat qilgani hamda Yevropa Uyg'onish davrining yuzaga kelishida muhim omil bo'lgani isbotlandi. Umuman olganda, qadimgi Yunon-Rim falsafasi nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham ilm-fan va falsafaning rivojlanishida nazariy asos vazifasini bajarganligi bilan ahamiyatlidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, qadimgi Yunon-Rim falsafasi insoniyat tafakkuri tarixida muhim o'rin egallab, ilmiy va mantiqiy fikrlashning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Ushbu davrda tabiat, borliq va inson mohiyatini anglashga qaratilgan izlanishlar natijasida falsafa mustaqil fan sifatida rivojlandi hamda keyingi ilmiy taraqqiyot uchun mustahkam nazariy poydevor yaratildi. Ilk yunon faylasuflarining borliq ibtidosi haqidagi qarashlari, atomistik ta'limot, g'oyalar nazariyasi va sababiyat

haqidagi tushunchalar falsafiy tafakkurning chuqurlashuviga olib keldi. Ayniqsa, Platon va Aristotelning ilmiy merosi falsafaning tizimli rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etdi. Shu bilan birga, Sharq va G‘arb o‘rtasidagi madaniy va ilmiy aloqalar, xususan, “Ipak yo‘li” orqali amalga oshgan o‘zaro ta’sir falsafiy bilimlarning boyishiga xizmat qildi va Yevropa Uyg‘onish davrining yuzaga kelishida muhim omillardan biri bo‘ldi. Demak, qadimgi Yunon-Rim falsafasi nafaqat o‘z davrining mahsuli, balki bugungi zamonaviy ilm-fan va falsafaning rivojlanishida ham muhim nazariy asos bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi umumta’lim maktablari uchun “Tarix (Jahon tarixi)” darsligi, 6–7 -sinflar uchun. Toshkent : O‘qituvchi nashriyoti, 2022. (Qadimgi Yunon-Rim sivilizatsiyasi, falsafa va madaniy aloqalar mavzulari)
2. “Falsafa asoslari” o‘quv qo‘llanma. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020. (Falsafaning paydo bo‘lishi, ilk yunon faylasuflari)
3. A. N. Chanyshv. “Falsafa tarixi”. Moskva: Oliy maktab, 2018. (Qadimgi yunon falsafasi bo‘limi)
4. F. Koplston. “Falsafa tarixi” (History of Philosophy). London, 2015. (Platon, Aristotel va antik falsafa tahlili)
5. Internet manbalari: – (Yunon falsafasi va Sharq-G‘arb aloqalari haqida maqolalar)